2. *разг.* (*глухое место, захолустье*) ҡараңғы (*йәки* һаңғырау) яҡ.

ДЫРЯ́ВИТЬ *несов. что, прост.* тишеү, тишкеләү, ярыҡлау.

ДЫРЯ́ВЫЙ *прил.* тишек, йыртыҡ; ◇ **дыря́вая голова́** мейеһен эскән, иҫен йотҡан, иҫәүән.

ДЫХА́НИЕ *с.* һулыш, тын, һулыш алыу; **затруднённое дыха́ние** ауыр тын алыу; **затаи́ть дыха́ние** тын да алмай; **иску́сственное дыха́ние** яһалма һулыш алдырыу; **до после́днего дыха́ния** һуңғы һулышҡа тиклем, үлгәнсе.

ДЫХА́ТЕЛЬНЫЙ *прил. анат.* һулыш, тын; **дыха́тельные пути́** тын юлдары.

ДЫША́ТЬ *несов.* тын (*йәки* һулыш) алыу; ◇ **дыша́ть здоро́вьем** таҙалығы тышына сығыу; **дыша́ть на ла́дан** үлем хәлендә ятыу; **е́ле дыша́ть** 1) *см.* **дыша́ть (дыша́ть на ла́дан)**; 2) (*о чём-л. ветхом*) ахыр сиккә етеү, юҡҡа сығыу алдында тороу.

ДЫША́ТЬСЯ *несов. безл.*: **ды́шится легко́** тын алыуы еңел; **тяжело́ ды́шится** тын ҡыҫыла, һулыш тарая.

ДЫШЛО *с.* һыңар тәртә.

ДЬЯ́ВОЛ *м.* шайтан, иблес; ◇ **како́го дья́вола** ни бысағыма, ни шайтаныма, ни өсөн, ниңә.

ДЬЯ́ВОЛЬСКИЙ *прил.* 1. иблес, шайтан; **дья́вольское наважде́ние** иблес ҡотҡоһо; 2. *перен.* яуыз ниәтле, мәкерле; **дья́вольский у́мысел** мәкерле ниәт, яуыз ниәтле уй; 3. *разг.* (*необычайно сильный*) бик, бик көслө; 4. *разг.* (*необычайно тяжёлый*) бик ауыр; **дья́вольская слу́жба** бик ауыр хеҙмәт.

ДЬЯК *м. ист.* дьяк (*боронғо Рәсәй учреждениеһенең эшен алып барыусы чиновник*).

ДЬЯ́КОН *м. церк.* дьякон (*православный сиркәүендә түбән дәрәжәләге дини кеше*).

ДЮ́ЖИЙ *прил. прост.* баҙыҡ, мыҡты; **дю́жий па́рень** мыҡты егет.

ДЮ́ЖИНА *ж.* дюжина (*ун ике*).

ДЮ́ЖИННЫЙ *прил.* уртаса, ғәди.

ДЮЙМ *м.* дюйм (*оҙонлоҡ үлсәү берәмеге — футтың ун икенән бере —2,54 см*).

ДЮЙМО́ВЫЙ *прил.* бер дюймле, бер дюйм оҙонлоғондағы.

ДЮ́НЫ *мн.* (*ед.* **дю́на** *ж.*) дюналар (*диңгеҙ буйындағы ҡом түбәләре*).

ДЮРАЛЮМИ́НИЙ *м. хим.* дюралюминий (*магнийҙән, баҡырҙан һәм кремнийҙән торған еңел һәм ныҡ иретмә*).

ДЮШЕ́С *м.* дюшес (*груша сорты*).

ДЯ́ГИЛЬ *м. бот.* шыма көпшә.

ДЯ́ДЕНЬКА *м. ласк.* ағаҡай, ағасай, ағый; бабаҡай.

ДЯ́ДЮШКА *м. ласк.* ағаҡай, ағасай.

ДЯ́ДЯ *м.* ағай (*младший брат отца, матери*); бабай (*старший брат отца, матери*).

ДЯ́ТЕЛ *м.* тумыртҡа.

Е

ЕВА́НГЕЛИЕ *с.* инжил (*христиандарҙың дини китабы*).

Е́ВНУХ *м.* алашар, евнух (*гаремдә хеҙмәт итеү өсөн бестерелгән ир кеше*).

ЕВРЕ́И *мн.* еврейҙәр.

ЕВРЕ́Й *м.* еврей.

ЕВРЕ́ЙКА *ж.* еврейка, еврей ҡатын-ҡыҙы.

ЕВРЕ́ЙСКИЙ *прил.* еврей; **евре́йский язы́к** еврей теле.

ЕВРОПЕ́ЕЦ *м.* европалы, Европа кешеһе.

ЕВРОПЕИЗА́ЦИЯ *ж. см.* **европеизи́ровать(ся).**

ЕВРОПЕИЗИ́РОВАТЬ *сов. и несов. кого-что* европалаштырыу.

ЕВРОПЕИЗИ́РОВАТЬСЯ 1. *сов. и несов.* европалашыу; 2. *несов. страд. к* **европеизи́ровать.**

ЕВРОПЕ́ЙСКИЙ *прил.* европа, Европа; **европе́йский кли́мат** Европа климаты.

ЕВРОПЕ́ЙЦЫ *мн.* европалылар.

Е́ГЕРСКИЙ *прил.* егерь; **е́герский полк** егерҙәр полкы.

Е́ГЕРЬ *м.* 1. *охот.* профессиональ һунарсы; 2. *воен.* егерь (*революцияға тиклем ғәскәр-егерь полкында хеҙмәт итеүсе һалдат*).

ЕГИ́ПЕТСКИЙ *прил.* египет, Египет; **еги́петский хло́пок** египет мамығы; ◇ **еги́петская рабо́та** иң ауыр эш, хәлдән тайҙырғыс ауыр эш.

ЕГИПТО́ЛОГ *м.* египтолог (*боронғо Египетте өйрәнеүсе белгес*).

ЕГИПТЯ́НЕ *мн.* египтяндәр, египетлеләр.

ЕГИПТЯ́НИН *м.* египтян, египетле.

ЕГИПТЯ́НКА *ж.* египтянка, египтян ҡатын-ҡыҙы.

ЕГО́ *мест.* 1. *личн. род., вин. п. ед. от* **он, оно́** уның, уны; ул; **его́ нет до́ма** ул өйҙә юҡ; **я ви́жу его́** мин уны күрәм; 2. *притяж.* уның; уныҡы; **его́ дом** уның йорто; **по его́ мне́нию** уның фекеренсә, уның уйынса.

ЕГОЗА́ *м. и ж. разг.* тик тормаҫ, тынғыһыҙ, тыныcһыҙ, тыҙғылдаҡ.

ЕГОЗИ́ТЬ *несов. разг.* 1. тик тормау, тыҙғылдау, тыныcһыҙлыҡ күрһәтеү; 2. *перен.* (*угодничать*) ҡуштанланыу, ялағайланыу.

ЕДА́ *ж.* 1. ашау, аш; **пе́ред едо́й** аш (*йәки* ашау) алдынан; **по́сле еды́** аштан һуң, ашағас, ашағандан һуң; **во вре́мя еды́** ашағанда, ашаған ваҡытта; 2. *разг.* (*пища*) аш, ашамлыҡ; **еда́ и питьё** ашамлыҡ-эсемлек.

ЕДВА́ 1. *нареч.* (*очень мало; очень слабо*) бик әҙ, әкрен, саҡ ҡына; **едва́ освещённая ко́мната** саҡ ҡына (*йәки* бик әҙ генә) яҡтыртылған бүлмә; 2. *нареч.* (*чуть*) саҡ ҡына, саҡ-саҡ, аҙ ғына, ... яҙыу; **я едва́ не упа́л** саҡ йығылманым, йығыла яҙҙым; **едва́ жив** саҡ ҡына йәне бар; йәне сығырға ғына тора; 3. *нареч.* (*с трудом*) көскә, көскә-көскә генә; **я едва́ дошёл до́ дому** мин өйгә көскә ҡайтып еттем; 4. *союз* (*как только*) -да (-дә, -та, -тә, -ҙа, -ҙә, -ла, -лә) булды; менән үк; -ғас та, -гәс тә; **он едва́ вошёл, как на́чал говори́ть** ул кереү менән үк (*йәки* кергәс тә, ингәс тә) һөйләй башланы; ◇ **едва́ ли** ай-һай булырмы икән; белмәйем; **едва́-едва́** саҡ-саҡ, көскә-көскә.

едим, едите *и т. д. наст. вр. от* **есть** I.

ЕДИНЕ́НИЕ *с.* берләшеү, берлек, берҙәмлек; **в едине́нии — си́ла** берлектә — терлек; **едине́ние масс в борьбе́ за мир** тыныслыҡ өсөн көрәштә массаларҙың берҙәмлеге.

ЕДИНИ́ЦА *ж.* 1. (*цифра*) бер, берлек; 2. (*оценка успеваемости*) берле, берле билдәһе; 3. (*величина, принятая для измерения; отдельный предмет и т. п.*) берәмек; **едини́ца ве́са** үлсәү берәмеге; **хозя́йственная едини́ца** хужалыҡ берәмеге; 4. (*отдельное лицо*) шәхес, айырым кеше; 5. *мн.* **едини́цы** (*немногие*) берәм-һәрәм, ҡайһы бер, айырым кешеләр; ҡай берәүҙәр.

ЕДИНИ́ЧНОСТЬ *ж.* һирәклек, берҙән-берлек, берҙән-бер генә булыу; **едини́чность фа́кта** фактттың берҙән-бер генә булыуы.

ЕДИНИ́ЧНЫЙ *прил.* 1. һирәк осрай торған; берҙән-бер; берәм-һәрәм булған, яңғыҙ бер; **едини́чный слу́чай** берҙән-бер ваҡиға; 2. (*отдельный*) айырым.

ЕДИНО= *ҡушма һүҙҙәрҙең «бер, берлек, берҙәм, яңғыҙ» мәғәнәләрен аңлатҡан беренсе өлөшө, мәҫ.* **единобра́чный** бер никахлы.

ЕДИНОБО́ЖИЕ *с.* бер аллаға табыныу, бер аллалылыҡ.

ЕДИНОБО́РСТВО *с.* алыш, бергә-бер көрәш; бер үҙе ҡаршы тороу (*йәки* көрәшеү).

ЕДИНОБРА́ЧИЕ *с.* бер никахлылыҡ, бер генә катын (*йәки* ир) менән тороу.

ЕДИНОБРА́ЧНЫЙ *прил.* бер никахлы, бер генә ҡатын (*йәки* ир) менән тороусы.

ЕДИНОВЛА́СТИЕ *с.* властең бер генә ҡулда булыуы, властең бер кеше ҡулында туплаңыуы.

ЕДИНОВЛА́СТНЫЙ *прил.* власте бер үҙенең ҡулында тотоусы; власть бер кешенең ҡулында булған.

ЕДИНОВРЕ́МЕННЫЙ *прил.* бер тапҡыр, бер тапҡыр бирелә торған; **единовре́менное посо́бие** бер тапҡыр бирелә торған ярҙам.

ЕДИНОГЛА́СИЕ *с.* берҙәмлек, бер фекерҙә (*йәки* һүҙҙә) булыу, бер тауыштанлыҡ, бер тауыштан булыу.

ЕДИНОГЛА́СНЫЙ *прил.* бер тауыштан, берҙәм; **единогла́сное реше́ние** бер тауыштан ҡабул ителгән ҡарар; **единогла́сное мне́ние собра́ния** йыйылыштың берҙәм фекере.

ЕДИНОДУ́ШИЕ *с.* күңел берлеге, уй (*йәки* фекер) берлеге, берҙәмлек, берҙәм булыу, бер фекерҙә (*йәки* һүҙҙә) булыу.

ЕДИНОДУ́ШНЫЙ *прил.* бер күңелдән, берҙәм, килешеп, хуп күреп; **единоду́шное одобре́ние** берҙәм хуплау.

ЕДИ́НОЖДЫ *нареч. уст.* 1. (*один раз*) бер ерҙә, бер тапҡыр; 2. (*однажды*) бер тапҡыр, бер ваҡыт.

ЕДИНОКРО́ВНЫЙ *прил. уст.* ата бер, инә башҡа; **единокро́вные бра́тья** ата бер, инә башҡа туғандар.

ЕДИНОЛИ́ЧНИК *м.* яңғыҙаҡ.

ЕДИНОЛИ́ЧНЫЙ *прил.* 1. яңғыҙаҡ; **единоли́чное крестья́нское хозя́йство** яңғыҙаҡ крәҫтиән хужалығы; 2. (*осуществляемый одним лицом*) үҙе генә, яңғыҙы, бер үҙе хәл иткән, бер генә кешегә ҡараған; **единоли́чное реше́ние** үҙе генә хәл итеү; **единоли́чное мне́ние** бер генә кеше фекере.

ЕДИНОМЫ́СЛИЕ *с.* фекерҙәшлек, бер ҡарашта булыу, ҡараш берлеге, бер фекерлелек.

ЕДИНОМЫ́ШЛЕННИК *м.* 1. (*человек одинаковых с кем-л. убеждений и т. п.*) фекерҙәш; 2. (*сообщник*) ҡатнашыусы, бергәләп эшләүсе, яҡлаусы, серҙәш.

ЕДИНОНАЧА́ЛИЕ *с.* бер башлыҡлылыҡ, бер кешенең идара итеүе.

ЕДИНООБРА́ЗИЕ *с.* бер төрлөлөк (*йәки* төҫлөлөк).

ЕДИНООБРА́ЗНЫЙ *прил.* бер төрлө (*йәки* төҫлө); **единообра́зные фо́рмы учёта** иҫәпләүҙең бер төрлө формалары.

ЕДИНОРО́Г *м. зоол.* һыңар мөгөҙ (*диңгеҙ хайуаны*).

ЕДИНОУТРО́БНЫЙ *прил. уст.* инә бер, ата башҡа; **единоутро́бные бра́тья** инә бер, ата башҡа ир туғандар.

ЕДИ́НСТВЕННО *нареч.* 1. (*только один*) берҙән-бер; **еди́нственно досту́пный спо́соб** мөмкин булған берҙән-бер юл; 2. *в знач. частицы* (*только*) тик, бары, бары тик, фәҡәт; **он говори́л еди́нственно зате́м, что́бы...** ул бары тик шуның өсөн генә һөйләне.

ЕДИ́НСТВЕННЫЙ *прил.* 1. берҙән-бер, бер бөртөк; **еди́нственный ребёнок** берҙән-бер бала; 2. *перен. уст.* (*замечательный*) доньяла бер, берҙән-бер яҡшы; ◇ **еди́нственное число́** *грам.* берлек, берлек һаны; **оди́н-еди́нственный** берҙән-бер.

ЕДИ́НСТВО *с.* 1. берҙәмлек, берлек; **мора́льно-полити́ческое еди́нство сове́тского наро́да** совет халҡының мораль-политик берҙәмлеге; 2. (*неразрывность связи*) үҙ-ара бәйләнеш, берҙәмлек; **еди́нство тео́рии и пра́ктики** теория менән практиканың үҙ-ара бәйләнеше; 3. (*общность*) дөйөмлөлөк, уртаҡлыҡ; оҡшашлыҡ, бер төрлөлөк; **еди́нство интере́сов** мәнфәғәттәрҙең уртаҡлығы.

ЕДИ́НЫЙ *прил.* 1. (*один*) бер; **ни еди́ной мину́ты** бер генә минут та; 2. *уст.* (*единственный*) берҙән-бер; 3. (*цельный, нераздельный*) бер бөтөн, тулы, берҙәм, ойошҡан; **еди́ным фро́нтом** ойошҡан фронт менән, берҙәм фронт менән; 4. (*общий, одинаковый*) бер үк төрлө, оҡшаш, бөтәһенә лә уртаҡ булған; **еди́ные госуда́рственные це́ны** бөтәһенә лә уртаҡ дәүләт хаҡы; ◇ **все до еди́ного** береһе лә ҡалмайынса, бөтәһе лә, барыһы ла; **еди́ный биле́т** бер билет (*ҡаланың төрлө транспортында йөрөү өсөн бирелгән билет*).

Е́ДКИЙ *прил.* 1. зәһәр, зәһәрле; ашай (*йәки* киҫә, уя, яндыра) торған; **е́дкая кислота́** зәһәр кислота; 2. (*вызывающий раздражение*) асы, әсе, әсеттерә торған, танау ярырлыҡ; **е́дкий за́пах** танау ярырлыҡ әсе еҫ; 3. *перен.* (*язвительный*) әсе, зәһәрле, уҫал; **е́дкая насме́шка** әсе көләү.

ЕДО́К *м.* 1. ғаиләағзаһы, тамаҡ, ҡашыҡ; **семья́ из трёх едоко́в** өс кешеле ғаилә; 2. *разг.* тамаҡҡа һау, ашамһаҡ; **он хоро́ший едо́к** ул бик ашамһаҡ кеше.

еду, **е́дешь** *и т. д. наст. вр. от* **е́хать**.

е́дче *сравнит. ст. от* **е́дкий.**

ЕЁ *мест.* 1. *личн. род., вин. п. ед. от* **она́** унын; уны; ул; **её нет до́ма** ул өйҙә юҡ; **а ты её ви́дел?** ә һин уны күрҙеңме?; 2. *притяж.* унын; уныҡы; **её де́ти** унын балалары.

ЁЖ *м.* 1. терпе; 2. *воен.* ёж (*танкыларға ҡаршы тоткарлыҡ*).

ЕЖЕ- *ҡушма һүҙҙәрҙең «һәр, һәр бер» мәғәнәләрен аңлатҡан беренсе өлөшө, мәҫ.* **ежего́дный** һәр йыл һайын.

ЕЖЕВЕЧЕ́РНИЙ *прил.* һәр кис һайын, һәр кис була торған.

ЕЖЕВИ́КА *ж. бот.* ҡара бөрлөгән, тал бөрлөгәне.

ЕЖЕВИ́ЧНИК *м.* ҡара бөрлөгәнлек, тал бөрлөгәнлеге.

ЕЖЕВИ́ЧНЫЙ *прил.* ҡара бөрлөгән, тал бөрлөгәне; **ежеви́чный куст** ҡара бөрлөгән ҡыуағы; **ежеви́чное варе́нье** ҡара бөрлөгән вареньеһе.

ЕЖЕГО́ДНИК *м.* йыллыҡ, йылына бер тапҡыр сыға торған (*журнал*).

ЕЖЕГО́ДНЫЙ *прил.* (һәр) йыл һайын, йыл да була (*йәки* сыға, килә) торған.

ЕЖЕДНЕ́ВНЫЙ *прил.* көн һайын, көндә сыҡҡан (*йәки* килгән); һәр көнгө, көндәлек; **ежедне́вная газе́та** көндәлек газета.

Е́ЖЕЛИ *союз уст.* әгәр, әгәр ҙә.

ЕЖЕМЕ́СЯЧНИК *м.* айлыҡ, айға бер сыға торған (*журнал*).

ЕЖЕМЕ́СЯЧНЫЙ *прил.* ай һайын, һәр айҙа сыҡҡан (*йәки* булған), айлыҡ.

ЕЖЕМИНУ́ТНЫЙ *прил.* минут һайын, һәр минутта; бик йыш, өҙлөкһөҙ, туҡтауһыҙ.

ЕЖЕНЕДЕ́ЛЬНИК *м.* аҙналыҡ, аҙнаға бер сыға торған (*журнал*).

ЕЖЕНЕДЕ́ЛЬНЫЙ *прил.* аҙна һайын, һәр аҙнала сыҡҡан (*йәки* булған).

ЕЖЕНО́ЩНЫЙ *прил.* төн һайын, һәр төндә.

ЕЖЕСЕКУ́НДНЫЙ *прил.* секунд һайын, һәр секундта; туҡтауһыҙ, һәр ваҡыт.

ЕЖЕСУ́ТОЧНЫЙ *прил.* тәүлек һайын, һәр тәүлектә.

ЕЖЕЧА́СНЫЙ *прил.* сәғәт һайын, һәр сәғәттә; һәр ваҡыт.

ЁЖИК *м.* 1. *уменьш.-ласк. от* **ёж** 1; 2. (*о волосах, шерсти, траве и т. п.*) тырпаҡ (*сәс, йөн, үлән һ. б.*); 3. *в знач. нареч.* **ёжиком** *разг.* (*о волосах*) тырпайып.

ЁЖИТЬСЯ *несов.* 1. бөршәйеү, шоҡорайыу, көжөрәйеү, ҡорошоу; **ёжиться от хо́лода** һыуыҡтан көжөрәйеү; 2. *перен.* (*стесняться*) тартыныу, оялыу.

ЕЖИ́ХА *ж.* инә терпе.

ЕЖО́ВЫЙ *прил.* терпе; **ежо́вые и́глы** терпе энәләре; ◇ **держа́ть в ежо́вых рукави́цах** *кого* ҡаты тотоу, ҡаты ҡуллылыҡ күрһәтеү.

ЕЖО́НОК *м.* терпе балаһы, бала терпе.

ЕЗДА́ *ж.* 1. (*верхом или на чём-л.*) йөрөү, барыу; **верхова́я езда́** һыбай йөрөү; 2. юл, юлда булыу; **в трёх часа́х езды́ от го́рода** ҡаланан өс сәғәтлек юл.

Е́ЗДИТЬ *несов.* 1. йөрөү, барып йөрөү, барыу; йөрөп тороу (*атта, автомобилдә һ. б.*); **е́здить на рабо́ту авто́бусом** эшкә автобуста йөрөү; 2. (*уметь пользоваться*) йөрөү, йөрөй белеү; **е́здить верхо́м** 1) һыбай йөрөү; 2) *на ком, перен.* үҙ ҡул аҫтында тотоу.

ЕЗДОВО́Й *прил.* 1. екке, еген, менге; **ездова́я ло́шадь** екке (*йәки* менге) ат; **ездовы́е соба́ки** еген эттәре; 2. *в знач. сущ. м.* ат тотоусы, ездовой.

ЕЗДО́К *м.* 1. һыбайлы, ат башында йөрөүсе; **запозда́лый ездо́к** һуңға ҡалған һыбайлы; 2. йөрөй белеүсе, оҫта йөрөүсе; **он хоро́ший ездо́к верхо́м** ул һыбай бик оҫта йөрөй.

Е́ЗЖЕНЫЙ *прил. разг.* 1. йөрөргә өйрәтелгән, йөрөтөлгән; **е́зженая ло́шадь** йөрөргә өйрәтелгән ат; 2. (*о дороге*) йөрөлгән, тапалған, таҡыр.

е́зжу *наст. вр. от* **е́здить.**

ЕЙ *мест. личн. дат. п. ед. от* **она́** уға; **ей ещё мно́го на́до учи́ться** *безл.* уға әле бик күп уҡырға кәрәк.

ЕЙ-БО́ГУ *межд. разг.* валлаһи; ысындан да, ысынлап та.

ЕЙ-Е́Й *межд. прост. см.* **ей-бо́гу; ей-е́й, я бо́льше не хочу́** ысындан да мин башҡаса теләмәйем.

ЁКАТЬ *несов.* 1. уңҡылдау, өлкөлдәү, өңкөлдәү, өңк-өңк итеү (*о селезёнке у лошади*); 2. *разг.* (*замирать, сжиматься — о сердце*) шыу итеү.

ЁКНУТЬ *сов. и однокр.* шыу итеп китеү; **се́рдце ёкнуло** йөрәк шыу итеп китте.

Е́ЛЕ *нареч.* 1. көскә генә, саҡ ҡына; аҙ генә; **е́ле жив** саҡ ҡына йәне бар; 2. (*насилу, с трудом*) көскә, көс-хәл менән; **я е́ле мог подня́ть я́щик** мин йәшникте көскә күтәрә алдым; ◇ **е́ле-е́ле** көскә-көскә генә, саҡ-саҡ, көс-хәл менән генә; **е́ле-е́ле душа́ в те́ле** йәне сығырға тора, йәне ус төбөндә генә (*о человеке*); таралырға тора (*о вещах, предметах*).

ЕЛЕ́Й *м.* 1. *церк.* зәйтүн майы; 2. *перен.* күңел баҫҡыс, йән аҙығы.

ЕЛЕ́ЙНЫЙ *прил.* сөсө телле, майлы, ялағай, йомаҡай; **еле́йный го́лос** майлы тауыш; **еле́йное выраже́ние лица́** йомаҡай сырай.

Е́ЛЕЦ *м. зоол.* йоморо сабаҡ, бөгәрсә.

ЕЛИ́КО *нареч. книжн. уст.*: **ели́ко возмо́жно** мөмкин ҡәҙәр, мөмкин булғанса, ҡулдан килгәнсә.

ЁЛКА *ж.* 1. *см.* **ель;** 2. (*праздничная*) ёлка; **новогодняя ёлка** яңы йыл ёлкаһы.

ЕЛО́ВЫЙ *прил.* шыршы; **ело́вые ши́шки** шыршы тубырсыҡтары.

ёлок *род. п. мн. от* **ёлка.**

ЁЛОЧКА *ж.* 1. *уменьш.-ласк. от* **ёлка;** 2. *в знач. нареч.* **ёлочкой, в ёлочку** кәкерсәкле, кәкерсәкләп.

ЁЛОЧНЫЙ *прил.* ёлка; **ёлочные украше́ния** ёлка биҙәгестәре (*йәки* уйынсыҡтары).

ЕЛЬ *ж.* шыршы.

Е́ЛЬНИК *м.* 1. шыршылыҡ, шыршы урманы; 2. (*нарубленные еловые ветви*) йәйек, шыршы ботаҡтары.

ем *наст. вр. от* **есть** I.

ЁМКИЙ *прил.* һыйышлы, һыйҙырышлы, сыңғол.

ЁМКОСТЬ *ж.* һыйышлыҡ, һыйым, һыйҙырыш, һыйҙыра алыу дәрәжәһе; ◇ **ёмкость**

ры́нка *эк.* баҙарҙың тауар үткәрә алыу мөмкинлеге; **ме́ры ёмкости** һыйым үлсәүҙәре (*шыйыҡ һәм бөртөклө нәмәләрҙең күләмен үлсәү бәрәмектәре*).

ЕМУ́ *мест. личн. дат. п. ед. от* **он, оно́** уға; **ему́ поручи́ли отве́тственное зада́ние** уға яуаплы задание бирҙеләр.

ЕНО́Т *м.* 1. янут; 2. (*мех*) янут мехы.

ЕНО́ТОВЫЙ *прил.* янут; **ено́товая шу́ба** янут тун.

ЕПАНЧА́ *ж.* япанса (*боронғо киң плащ*).

ЕПАРХИА́ЛЬНЫЙ *прил.* епархия; **епархиа́льный о́круг** епархия округы.

ЕПА́РХИЯ *ж.* епархия (*христиандарҙа епископ тарафынан идара ителә торған сиркәү округы*).

ЕПИ́СКОП *м.* епископ (*христиандарҙа юғары дәрәжәле рухани*).

ЕРАЛА́Ш *м. разг.* тәртипһеҙлек, буталсыҡлыҡ.

ЕРЕПЕ́НИТЬСЯ *несов. прост.* киреләнеү, кәзәләнеү, тиҫкәреләнеү, ҡарышыу.

Е́РЕСЬ *ж.* 1. ересь (*сиркәүҙең хөкөм һөргән догматтарына ҡаршы килә торған дини тәғлимәт*); 2. *перен. прост.* (*чепуха*) юҡ-бар, буш (*йәки* мәғәнәһеҙ) һүҙ; **нести́ е́ресь** буш һөйләү.

ЕРЕТИ́К *м.* еретик (*ересь яҡлы кеше*).

Ё́РЗАТЬ *несов. разг.* суҡандау, остандау, тик ултырмау, борғоланыу.

Ё́РИК *м.* йырын, йырмаҡ.

ЕРМО́ЛКА *ж.* ермолка (*түбәтәй һымаҡ баш кейеме*).

ЕРО́ШИТЬ *несов. что, разг.* тырпайтыу (*бороду, волосы, шерсть*); ҡағыныу (*перья*).

ЕРО́ШИТЬСЯ *несов. разг.* өрҙәйеү, туҙыу, тырпайыу.

ЕРУНДА́ *ж. разг.* 1. сафсата, буш (*йәки* юҡ) һүҙ; **говори́ть ерунду́** сафсата һатыу, бушты һөйләү; 2. (*пустяк*) еңел, анһат нәмә; юҡ нәмә, юҡ-бар; **научи́ться пла́вать— су́щая ерунда́** йөҙөргә өйрәнеү бик еңел.

ЕРУНДИ́ТЬ *несов. прост.* юҡты һөйләү, сафсата һатыу (*говорить ерунду*); кәрәкмәгән эш эшләү (*делать ерунду*).

Ё́РШ *м.* 1. этеш, шырт балыҡ; 2. (*щётка*) ҡыл бумала (*лампа ҡыуығын һ. б. таҙартыу өсөн*).

ЕРШИ́СТЫЙ *прил.* 1. (*о волосах*) өрҙәйгән, тырпайған, тырпаҡ; 2. *перен.* (*задорный*) үҙ һүҙле.

ЕРШИ́ТЬ *несов. разг. см.* **еро́шить.**

ЕРШИ́ТЬСЯ *несов.* 1. *см.* **еро́шиться;** 2. *перен.* (*горячиться*) киреләнеү, үҙ һүҙләләнеү; кәзәләнеү.

ЕРШО́ВЫЙ *прил.* этеш, шырт балыҡ; **ершо́вая уха́** этеш балыҡ һурпаһы.

ЕРШО́М *нареч.* тырпайып, үрә тороп, өрҙәйеп; **во́лосы стоя́ли ершо́м** сәстәре тырпайып тора ине.

ЕСАУ́Л *м. ист.* ясауыл (*элек казачий ғәскәрҙәрҙә капитан дәрәжәһендәге офицер чине*).

Е́СЛИ *союз* 1. әгәр... ⁼һа(⁼һә), ⁼һа(⁼һә) икән; **е́сли бы он знал, он э́того не сде́лал бы** әгәр ул белгән булһа, быны эшләмәгән булыр ине; 2. *в сочет. с частицами «и», «же», «даже»,* ⁼һа (⁼һә) лә, ⁼ған (⁼гән, ⁼ҡан, ⁼кән) хәлдә лә (*йәки* иҫәптә лә); **е́сли да́же он дово́лен, то никогда́ не пока́жет э́того** ул ҡәнәғәт булған хәлдә лә уны һис белдертмәйәсәк; 3. (*для выражения сильного желания*) ⁼һа(⁼һә) ине; о, **е́сли бы мне ещё раз услы́шать твой го́лос!** о, һинең тауышыңды тағы бер тапҡыр ишетһәм ине!; ◇ **е́сли бы** әгәр ҙә; **е́сли (и) не..., то (так)** булмаһа ла, ⁼маһа, ⁼мәһә; **е́сли бы да кабы́** *шутл.* әгәр ҙә мәгәр, улай ҙа былай; **е́сли (уж) на то пошло́** *в знач. вводн. сл.* улай булһа, эш улайға киткән икән, улай икән; **е́сли хоти́те (хо́чешь)** *в знач. вводн. сл.* ихтимал, буғай.

ест *наст. вр. от* **есть** I.

ЕСТЕ́СТВЕННО *нареч.* 1. тәбиғи, тәбиғи рәүештә; 2. *в знач. вводн. сл.* (*конечно*) билдәле, әлбиттә; **есте́ственно, он согласи́лся** әлбиттә, ул риза булды.

ЕСТЕ́СТВЕННОСТЬ *ж.* тәбиғилек.

ЕСТЕ́СТВЕННЫЙ *прил.* 1. тәбиғәт, тәбиғи; **есте́ственные бога́тства** тәбиғи байлыҡтар; **есте́ственные нау́ки** тәбиғәт фәндәре; 2. үҙ, тәбиғи; **есте́ственный цвет лица́** битенең үҙ төҫө; **есте́ственная смерть** үҙ үлеме; 3. (*нормальный*) тәбиғи, ябай; **есте́ственный путь разви́тия** үҫештең тәбиғи юлы; ◇ **есте́ственный отбо́р** тәбиғи һайланыш.

ЕСТЕСТВО́ *с.* 1. *книжн.* (*суть, сущность*) төп, асыл, үҙ; **естество́ вопро́са** мәсьәләнең асылы; 2. *уст.* (*природа*) тәбиғәт.

ЕСТЕСТВОВЕ́Д *м.* тәбиғәтсе, тәбиғәт фәне белгесе.

ЕСТЕСТВОВЕ́ДЕНИЕ, ЕСТЕСТВОЗНА́НИЕ *с.* тәбиғәт белеме, тәбиғәт фәне.

ЕСТЕСТВОИСПЫТА́ТЕЛЬ *м.* тәбиғәт фәндәре белгесе, тәбиғәтте өйрәнеүсе (*йәки* тикшереүсе) ғалим.

ЕСТЬ I *несов.* 1. (*питаться*) ашау; 2. *что* (*разрушать, разъедать химически*) ашау, киҫеү, өтөү; **ржа́вчина ест желе́зо** тут тимерҙе ашай; **кислота́ ест тка́ни** кислота туҡымаларҙы киҫә; 3. *что* (*раздражать — о дыме*) әсеттереү; 4. *кого, перен. прост.* (*бранить*) талау, йәнде игәү; ◇ **есть поедо́м** *см.* **поедо́м; есть глаза́ми** текәләп (*йәки* тутнап) ҡарау.

ЕСТЬ II 1. *3 л. ед. ч. наст. вр. от* **быть;** 2. (*имеется*) бар; **есть наде́жда, что он ско́ро вернётся** уның тиҙ әйләнеп ҡайтырына ышаныс бар; **у них есть, что показа́ть** уларҙың күрһәтер нәмәләре бар; **есть чему́ поучи́ться** өйрәнерлек нәмәләр күп; ◇ **бежа́ть, что есть сил** бөтә көскә, йән-фарманға сабыу; **есть тако́е де́ло!** ярай, эшләрбеҙ!, һеҙҙеңсә булһын!, һин тигәнсә булыр!; **как есть** бөтөнләй, шул көйө; **како́й ни на е́сть** ниндәй генә булһа ла; **так и есть** *см.* **так; то́ есть (т. е.)** йәғни.

ЕСТЬ III *межд. воен.* була, есть.

ЕФРЕ́ЙТОР *м.* ефрейтор.

ЕФРЕ́ЙТОРСКИЙ *прил.* ефрейтор; **ефре́йторское зва́ние** ефрейтор званиеһе.

Е́ХАТЬ *несов.* 1. (*на чём-л., куда-л.*) барыу; **е́хать на саня́х** санала барыу; 2. (*уезжать*) китеү; **мы е́дем в экспеди́цию** беҙ экспедицияға китәбеҙ; **за́втра я е́ду в Москву́** иртәгә Мәскәүгә китәм; 3. (*двигаться*) барыу; **по́езд е́дет** поезд бара; 4. *перен. разг.* (*скользить, разъезжаться*) шыуыу,

тайыу; **но́ги на льду е́дут в ра́зные сто́роны** боҙҙа аяҡтар төрлө яҡҡа тая; ◇ **да́льше е́хать не́куда** *см.* **да́льше.**

ЕХИ́ДНА *ж.* 1. *зоол.* ехидна (*терпе һымаҡ хайуан*); 2. *зоол.* ехидна (*ағыулы йылан*); 3. *прост.* (*о человеке*) ҡара эсле кеше, ҡара йылан.

ЕХИ́ДНИЧАТЬ *несов. разг.* сәнсеү (*һүҙ менән*), төртмә телләнеү, уҫал көлөү, аҫтыртын ғына мыҫҡыллап көлөү.

ЕХИ́ДНЫЙ *прил.* аҫтыртын уҫал, мәкерле; эскерле; төртмәле, сәнсеүле; **ехи́дный челове́к** аҫтыртын уҫал кеше.

ЕХИ́ДСТВО *с.* аҫтыртын уҫаллыҡ; мәкерлелек, эскерлелек.

ЕХИ́ДСТВОВАТЬ *несов. разг. см.* **ехи́дничать.**

ешь *наст. вр. и повел. накл. от* **есть** I 1,4.

ЕЩЁ *нареч.* 1. (*вдобавок и при сравнительной степени*) тағы, тағы ла, йәнә; **возьми́ ещё и э́ту кни́гу** тағы был китапты ал; **он стал ещё сильне́е** ул тағы ла көслөрәк булып китте; 2. (*до сих пор*) әле; **он ещё не ко́нчил шко́лу** ул әле мәктәпте бөтөрмәгән; 3. (*уже*) инде, уҡ, үк; **он уе́хал ещё неде́лю тому наза́д** ул инде бынан бер аҙна элек үк китте; 4. *в знач. усил. частицы* әле, тағы; **как ещё полу́чится!** нисек килеп сығыр әле!; ◇ **а ещё...** етмәһә...; **почему́ ты опозда́л? А ещё пионе́р!** ниңә һуңланың? Етмәһә пионер!; **всё ещё...** ... әле хәҙер ҙә, ... һаман, әлегә тиклем, ...хәҙергә ҡәҙәр; **ещё бы** әлбиттә, билдәле; **ещё ничего́** ярай әле, ярарлыҡ әле; **ещё и ещё** тағы ла күберәк; **нет ещё** әлегә юҡ, юҡ әле.

ЕЮ *мест. личн. тв. п. ед. от* **она́** уның менән.

Ж

Ж I *см.* **же** I.

Ж II *см.* **же** II.

ЖА́БА I *ж.* әрмәнде.

ЖА́БА II *ж. уст.*: **грудна́я жа́ба** күкрәк жабаһы (*тын ҡыҫылып, йөрәк ауыртыуы*).

ЖА́БЕРНЫЙ *прил.* айғолаҡ; айғолаҡлы; **жа́берные кла́паны** айғолаҡ япҡаҡтары; **жа́берные живо́тные** айғолаҡлы хайуандар.

ЖА́БИЙ *прил.* әрмәнде; **жа́бья икра́** әрмәнде ыуылдырығы.

ЖА́БРЫ *мн.* (*ед.* **жа́бра** *ж.*) айғолаҡ (*һыу хайуандарының тын алыу органы*); ◇ **брать (взять) за жа́бры** боғаҙынан (*йәки яғаһынан*) алыу.

ЖА́ВОРОНОК *м.* һабан турғайы.

ЖА́ДИНА *м. и ж. прост.* ҡомһоҙ, ҡарун.

ЖА́ДНИЧАТЬ *несов. разг.* 1. (*напр. в еде*) ҡомһоҙланыу, ҡомарланыу; 2. (*скупиться*) һаранланыу, ҡарунланыу.

ЖА́ДНО *нареч.* 1. ҡомһоҙланып, ҡомарланып; **жа́дно есть** ҡомһоҙланып ашау; 2. *перен.* бирелеп, йотлоғоп; **жа́дно слу́шать** бирелеп (*йәки* йотлоғоп) тыңлау.

ЖА́ДНОСТЬ *ж.* 1. (*алчность*) ҡомағайлыҡ; **жа́дность к де́ньга́м** аҡсаға ҡомағайлыҡ; 2. (*скупость*) һаранлыҡ, ҡарунлыҡ, ҡомһоҙлоҡ; **прояви́ть жа́дность** һаранлыҡ күрһәтеү; 3. *перен.* бирелеү, йотлоғоу; **он с жа́дностью набро́сился на кни́ги** ул йотлоғоп китап уҡырға тотондо.

ЖА́ДНЫЙ *прил.* 1. (*алчный*) ҡомһоҙ, ҡомағай; 2. (*скупой*) һаран, ҡарун; 3. *перен.* бирелеүсән, әүәҫ, йотлоғоп, үлеп; **жа́дный на кни́ги** китапҡа әүәҫ, китап өсөн үлеп барыусы; **с жа́дным внима́нием** бирелеп, ҙур иғтибар менән.

ЖА́ЖДА *ж.* 1. һыуһын, эске килеү; **утоли́ть жа́жду** һыуһын ҡандырыу; **возбужда́ть жа́жду** эске килтереү; 2. *перен.* (*желание, стремление*) ынтылыу, ныҡ теләү, һыуһау; **жа́жда зна́ний** белемгә ынтылыш; **жа́жда свобо́ды** ирек теләү, ирекка һыуһау.

ЖА́ЖДАТЬ *несов.* 1. *книжн. уст.* (*хотеть пить*) һыуһау, эске килеү; 2. *перен.* (*желать, стремиться*) ныҡ теләү, тырышыу, ашҡыныу; ◇ **жа́ждать кро́ви** ҡанһырау.

ЖАКЕ́Т *м.* жакет (*ҡатын-ҡыҙҙың өҫкө кейеме*).

ЖАЛЕ́ТЬ *несов.* 1. *кого-что* аяу, ҡыҙғаныу, йәлләү; **жале́ть сиро́т** етемдәрҙе ҡыҙғаныу; 2. *о чём* (*сожалеть*) үкенеү, ҡайғырыу; **жале́ть о потерянном вре́мени** юғалған ваҡыт өсөн үкенеү; 3. *кого-что, чего* (*щадить, беречь*) һаҡлау, аяу, йәлләү, ҡыҙғаныу; **не жале́ть жи́зни** йән аямау; ◇ **рабо́тать, не жале́я сил** көс аямай эшләү.

ЖА́ЛИТЬ *несов. кого-что* сағыу; **пчёлы жа́лят** бал ҡорттары сағалар.

ЖА́ЛКИЙ *прил.* 1. аяныс, йәл, ҡыҙғаныс, меҫкен; **име́ть жа́лкий вид** меҫкен булып күренеү, ҡыҙғаныс ҡиәфәттә булыу; 2. (*неказистый, невзрачный*) эшлектән сыҡҡан; **костю́м пришёл в жа́лкое состоя́ние** костюм эшлектән сыҡҡан; 3. (*мелкий, пустой, презренный*) ҡыҙғаныс, түбән, байғош, меҫкен; **игра́ть жа́лкую роль** ҡыҙғаныс роль уйнау; **жа́лкая улы́бка** ҡыҙғаныс йылмайыу.

ЖА́ЛКО *нареч.* 1. аяныс, йәл, ҡыҙғаныс; 2. *в знач. сказ. безл.* ҡыҙғаныс, йәл, әрәм; **мне тебя́ жа́лко** йәл һин миңә; **на э́то вре́мени жа́лко** быға ваҡыт әрәм; 3. *см.* **жаль** 3.

ЖА́ЛО *с.* 1. ҡаяу; 2. *прям. и перен.* (*остриё*) үткер ос; **жа́ло сати́ры** сатираның үткер осо.

ЖА́ЛОБА *ж.* 1. дәғүә, жалоба, шикәйәт; 2. (*сетование*) зарланыу; **пристава́ть с жа́лобами** зарланып теңкәгә тейеү; ◇ **бюро́ жа́лоб** жалобалар бюроһы; **кни́га жа́лоб и предложе́ний** жалоба һәм тәкдимдәр яҙыу кенәгәһе.

ЖА́ЛОБНЫЙ *прил.* ялыныслы, зарлы, ҡыҙғаныслы, йөрәк әрнеткес; **жа́лобный стон** йөрәк әрнеткес ыңғырашыу.

ЖА́ЛОБЩИК *м. юр.* жалоба биреүсе, шикәйәтсе.

ЖА́ЛОВАННЫЙ *прил. ист.* бүләккә алынған (*йәки* бирелгән) (*хөкүмәт йәки*